

Nataša Polajnar Frelj

Monštranca srebrarske in zlatarske delavnice "F. Harrach & Sohn" iz Münchna v cistercijanski opatiji v Stični

V cistercijanski opatiji v Stični hranijo monštranco iz leta 1908, delo znamenite srebrarske in zlatarske delavnice "F. Harrach & Sohn" iz Münchna.¹ Monštranca od druge svetovne vojne, ko je bila močno poškodovana, ni več v uporabi, na ogled pa je bila ponovno postavljena letos, ko smo jo v Slovenskem verskem muzeju kot eksponat uvrstili na jubilejno razstavo z naslovom "900 let cistercijanov in 100 let ponovne naselitve stiške opatije".² Monštranca žal ni več ohranjena v celoti, v samostanskem arhivu pa so o njej shranjeni naslednji zanimivi dokumenti: originalno pismo, ki ga je poslal tedanjemu stiškemu opatu Gerardu Maierju (1855 - 1926) srebrar in zlatar Rudolf Harrach (1856 - 1921), originalni načrt monštrance z vsemi merami in fotografija končnega izdelka.³ Ker je na podlagi te dokumentacije moč rekonstruirati prvotni izgled omenjene monštrance, želim to arhivsko gradivo v nadaljevanju natančneje predstaviti.

28. januarja leta 1908 je stiški opat Gerard Maier prejel od srebrarske in zlatarske delavnice

¹ Ustanovitelj zlatarske in srebrarske delavnice "F. Harrach & Sohn" iz Münchna je bil Ferdinand Harrach (1821 - 1898). Svoje obrti se je učil v Münchnu in na Dunaju. Leta 1851 je v Münchnu pričel s samostojno zlatarsko in srebrarsko dejavnostjo. Za domači in tuji trg je izdeloval večje in manjše zlatarske izdelke, med njimi npr. relikviarij sv. Korbiniana za stolnico v Freisingu (1863) in kovinski glavni oltar za Geltolfing pri Straubingu. S številnimi bronastimi in pozlačenimi deli je opremil tudi gradove kralja Ludvika II. Bavarskega - Linderhof, Neuschwanstein in Herrenchiemsee. Leta 1887 je Ferdinand Harrach prepustil svojo delavnico sinu Rudolfu (1856 - 1921), ki je nadaljeval z izdelovanjem cerkvenih posod in drugih zlatarskih in srebrarskih izdelkov po lastnih in tujih predlogah (Ulrich Thieme, Felix Becker, Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, XVI, Leipzig 1923, str. 53).

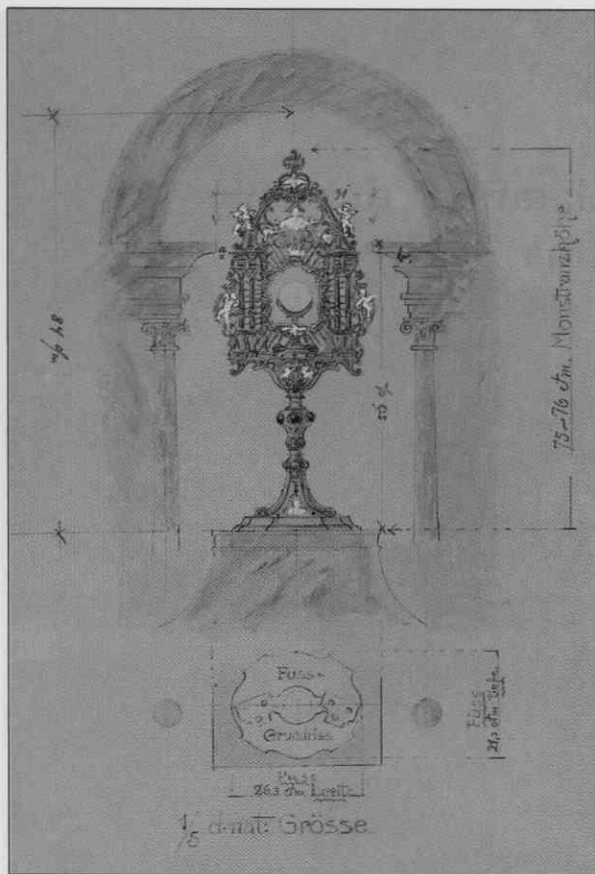
² Avtorja razstave sta zunanja sodelavca Hubert Patzelt in mag. France Baraga. Na ogled je ohranjeno arhivsko gradivo, številne fotografije, predmeti in knjige o delovanju samostana zadnjih sto let, devetsto let reda pa je predstavljenih predvsem s slikovnim gradivom. Razstava bo odprta predvidoma do konca leta 1998.

³ Samostanski arhiv Stična, cerkvena oprema (III/9). Dokumente iz samostanskega arhiva je za razstavo pripravil mag. France Baraga.

"F. Harrach & Sohn K. B. Hof-Silberarbeiter & Ciseleur Atelier & Werkstätten Kirchlicher Goldschmiedekunst" iz Münchna pismo, ki se v prostem prevodu glasi:

Monštranca, delo srebrarske in zlatarske delavnice "F. Harrach & Sohn" iz Münchna, 1908, Cistercijanska opatija Stična, stanje iz leta 1998. Foto: Darja Srebnik.

Kolorirana risba monštrance, 1908, Samostanski arhiv Stična.

"Prečastiti gospod opat!

Za dodeljeno naročilo monštrance (model Bösenreutin) se Vam vljudno zahvaljujem in vam pošiljam skice v 1/5 naravne velikosti. Vaša prečastitost lahko iz tega razbere, da bo monštranca izgledala lepo in se ustrezno prilegala oltarni niši, na najožjem mestu a pa bo še 2,5 - 3 cm prostora. Dno, podij z obrobo, na katerem bo stala monštranca, bo za 8 cm izbočen, tako da bo monštranca na izvlečni polici h mogoče izvleči brez večjega dotikanja. Podstavek monštrance meri v globino 21,3 cm, kar ustreza globini niše. Za grb redovne hiše in družinski grb mislim nameniti prostor na polju na zadnji zunanji strani podstavka. Grbi bodo izdelani v zlatu in barvno emajlirani. Napis bo na notranjosti podstavka. Zaradi grbov bi prosil vašo prečastitost, kolikor je mogoče, da mi zaradi barvne emajliranosti posredujete barvno skico. Ljubo bi mi bilo, če posredujete tudi hostijo, da bi se natančneje prilegala lunuli, ki bi bila tako izdelana po meri. Običajni premer hostije je največ 7 cm. Na podstavku monštrance bi na željo prečastitega gospoda župnika iz Bösenreutna v reliefih iz slonove kosti upodobil naslednje svetnike:

1. Žalostna Mati božja spredaj
2. Marijino oznanjenje zadaj
3. sv. Anton Padovski levo
4. sv. Karel Boromejski desno.

Tukaj lahko poljubno izberete tudi drugo možnost, ker bi se popolnoma prilagodil vašim prečastitim željam in morebitnim svetnikom iz vašega reda. Če pride zadnje v poštev, bi prosil za posredovanje omenjenih skic. Monštranca je pripravljena za delo in bo pravočasno posredovana v vašo last. Na ugoden odgovor vljudno uslužen podpisani vaši prečastitosti v globoki ponižnosti pokoren Rudolf Harrach.⁴

Srebrar in zlatar Rudolf Harrach je pismu priložil kolorirano skico monštrance, postavljene v oltarno nišo.⁵ Monštranca je upodobljena s prednje strani, navedene so njene mere in razmerja glede na oltarno nišo, izrisan je florid podstavka. Po končanem delu so monštranco še fotografirali, posnetek pa kaže, da se končni izdelek ni oddaljil

⁴ "Hochwürdigster herr Abt!

Den Empfang des mir gütigst erteilten Auftrages Monstranz (Modell Bösenreutin) höflichst dankend bestätigend sende ich Ew. (Euhre) Hochwürden anbei eine flüchtige Skizze 1/5 d. nat. Größe.

Ew. Hochwürden belieben daraus zuersehen daß die Monstranz auffalend schön in die Altar Nische paßt und an die engsten Stelle a noch ein Raum von 2 1/2 - 3 cm frei bleibt, das Bodium auf dem die Monstranz zu stehen kommt, ragt noch 8 cm vor, so daß die Monstranz mit der großen Gesiem ausladung h wohl kaum in Berührung kommen wird. Monstranzfuß-Tiefe beträgt 21,3 cm und wird auch hier das Bodiumtief genug sein.

Das Ordens-haus u. Fammilienwappen gedenke ich in einem Feld außen am Fuße rückwärts in Gold Emailierung (farbig) anzubringen, die Inschrift innen am Fuße Bezüglich der Wappen wäre ich Ew. Hochwürden dankbar, wenn ich hievon eine farbige Skizze wegen der Emailierung erhalten könnte.

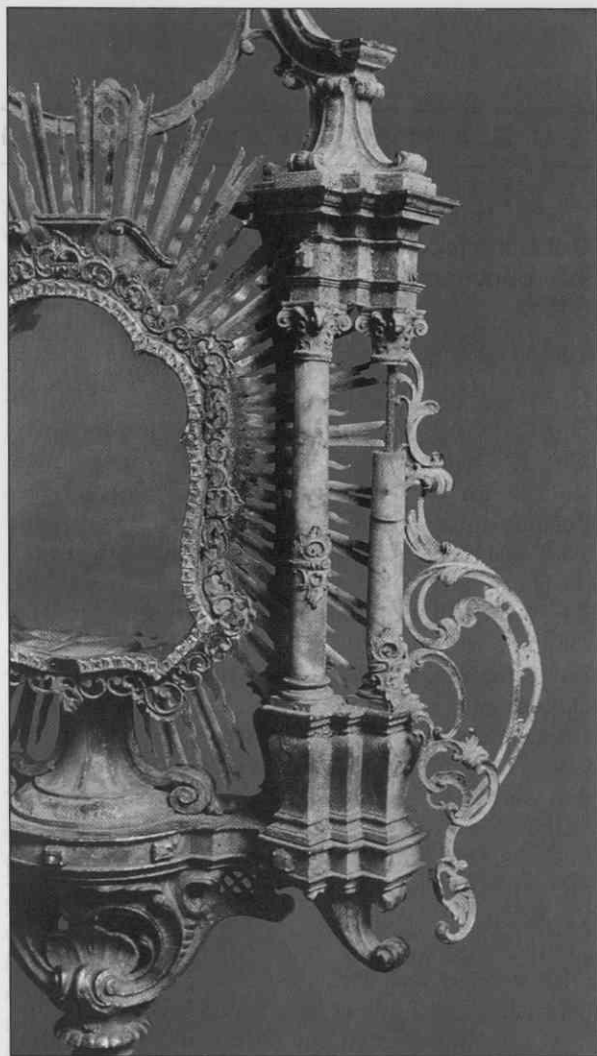
Lieb wäre es mir ferners auch eine Hostie zu erhalten, damit die Lunula genau nach deren größe gefertigt werden kann. Der übliche Durchmesser einer Hostie beträgt meistens 7 cm. Am Fuße der Monstranz wurden auf Wunsch des hochwürdig(ige) Herrn Pfarrers von Bösenreutin folgende Heilige als Reliefs in Elfenbein angebracht:

1. Schmerzhaftes Mutter Gottes vorne
2. Verkündigung Maria rückwärts
3. Hl. Antonius von Padua links
4. Hl. Carl Baromäus rechts

hier kann nach belieben auch eine andere Wahl getroffen werden ganz wie es Ew. Hochwürden wünschen ewent(uell) Heilige aus Ihrem Orden. Wenn letzteres der Fall bitte ich um Zusendung der betr. Bildchen. Die Monstranz ist bereits in Arbeit und wird rechtzeitig in Ihren werten Besitz gelangen. Um gütige Rückäuserung höflichst bittend, zeichnet Ew. Hochwürden In tiefster Ehrfurcht gehorsamster Rud. Harrach."

Za transkripcijo in prevod se iskreno zahvaljujem kolegici Ireni Lačen Benedičič.

⁵ Po vsej verjetnosti je bila monštranca izdelana za nekdanji tabernakelj v stiški cerkvi, ki so ga leta 1954 zamenjali s sedanjim Plečnikovim. Stari tabernakelj je danes shranjen v Slovenskem verskem muzeju v Stični.

*Desna stran monštrance, stanje iz leta 1998.
Foto: Darja Srebnik.*

od prvotne skice. Na podstavku so med volutami vgrajeni štirje reliefi, na sprednjem spodnjem robu pa je vidna kartuša z grbi. Iz štirih volut raste steblo monštrance, nodus krasijo štirje kamni. Nastavek je zasnovan stebriščno. Kustodijo, poživlja jo venec steklenih prozornih kamnov in venec žarkov, dopolnjujejo štirje stebriči iz zelenega kamna. Vsi imajo natančno izdelane podstavke, baze in kapitule. Na skrajnem robu so izdelana razgibana neobaročna stranska krila, na katerih poseadata dva angelca. Figuralni okras vidimo tudi v sami atiki, kjer sta dva angelca postavljena na volutah, osredni del atike pa dopolnjuje figura Boga Očeta z razprtimi rokami.

Današnji izgled monštrance je popolnoma drugačen. Zaradi visoke temperature, kateri je bila izpostavljena v požaru med drugo svetovno vojno, je v celoti potemnela, poškodovani so stebriči, kustodija je prazna, ves figuralni okras manjka. Na podstavku ni več štirih reliefov, na nodusu in posameznih mestih manjkajo kamni. Iz pisma je razvidno, da je avtor želel na podstavku v reliefih iz slonove kosti upodobiti na spredni strani Žalostno Mati božjo, na zadnji Marijino oznanjenje, na levi sv. Antona Padovanskega in na desni strani sv. Karla Boromejskega. Ali so bili ti reliefi v resnici izdelani, je težko reči, saj se niso ohranili, iz stare fotografije pa tega ni moč razbrati. Od dodatnega okrasja se je ohranila le kartuša, v kateri so upodobljeni grbi. Kartuša se nahaja na sredini sprednjega spodnjega roba podstavka, tako kot je zapisano tudi v pismu. Levo zgoraj je upodobljen grb cistercijanskega reda, desno grb stiške opatije, spodaj pa oba elementa iz grba tedanjega stiškega opata Gerarda Maierja. Barvni email je relativno dobro ohranjen. V pismu je

Kartuša z grbi, stanje iz leta 1998. Foto: Darja Srebnik.

govora tudi o napisu, ki se bo nahajal na notranjosti podstavka. Tam najdemo le odtis firme, ki je monštranco izdelala: "F. HARRACH & SOHN / MÜNCHEN". Na zadnji zunanji strani podstavka pa vidimo napis, ki je posvečen opatu Gerardu Maierju: "Ano Dmni. MCMVIII. Gerardus II. Maier Abbas".

Monštranca, v višino meri 76 cm, je bila nedvomno kvalitetno delo. Opat Gerard Maier jo je naročil pri dvornem zlatarskem mojstru Rudolfu Harrachu iz Münchna, ki je s svojimi izdelki opremljal tudi gradove tedanjega kralja Ludvika II. Bavarskega. To dejstvo zagotovo ni zanemarljivo, saj nam neposredno osvetljuje tudi pomen in položaj opata Gerarda Maierja ter samega stiškega samostana.⁶ Menihi so monštranco potrebovali pri bogoslužju, ki so ga po stoštrinajstih letih ponovno prevzeli, ko so se leta 1898 vrnili v Stično.⁷

⁶ Gerard Maier, rojen leta 1855 v kraju Essendorf na Württembergem, umrl leta 1926 v sanatoriju v Luzernu, je bil prvi stiški opat po ponovni naselitvi samostana. Po končani srednji šoli je vstopil v bogoslovje ter leta 1879 v cistercijski samostan v Mehrerau ob Bodenskem jezeru. Leta 1895 je tam postal prior, tri leta kasneje pa je prišel v Stično, kjer so mu kot priorju bila zaupana vsa dela v zvezi z obnovo redovnega življenja. Leta 1903 je postal stiški opat in opravljal to delo do leta 1912 (Jože Gregorič, Cistercijani v Stični, Ljubljana 1980, str. 103 - 104; Vojan Tihomir Arhar, Oživiljena tihota: Cistercijska opatija Stična 1898 - 1998, Novo mesto 1998, str. 38 - 45).

⁷ Menihi so se v Stično vrnili ob praznovanju 800 letnice cistercijskega reda, leta 1898. Cistercijski samostan Mehrerau ob Bodenskem jezeru je želel za jubilejno leto 1898 ponovno vpeljati redovno življenje v kakšen ukonjen samostan na področju monarhije. Po daljših razpravah in pripravah so se odločili za stiški samostan. Za njegovo oživitev sta si močno prizadevala mehrerauski opat Avguštin Stöckli in ljubljanski škof dr. Jakob Misia, za njim pa škof Anton Bonaventura Jeglič. Redovno življenje se je v Stični ponovno začelo 4. oktobra 1898. leta (Hubert Patzelt, Ponovna naselitve stiške opatije, Stična ob jubilejih 1098 - 1898 - 1998, Stična 1998, str. 59 - 61). Za zgodovino stiškega samostana zadnjih sto let glej najnovejšo literaturo: Vojan Tihomir Arhar, Oživiljena tihota: Cistercijska opatija Stična 1898 - 1998, Novo mesto 1998; Stična ob jubilejih 1098 - 1898 - 1998: Devetstoletnica cistercijskega reda in stoletnica ponovne naselitve stiške opatije, Stična 1998; Stična und seine Jubiläen 1098 - 1898 - 1998: 900 Jahre Zisterzienserorden und 100 Jahre Wiederbesiedlung der Abtei Sittich-Stična, Stična 1998.

ZUSAMMENFASSUNG

Eine Monstranz aus der Silber- und Goldschmiedewerkstatt "F. Harrach & Sohn" in München in der Zisterzienserabtei in Stična

Auf der Jubiläumsausstellung anlässlich der 900-Jahr-Feier des Zisterzienserordens und der 100-Jahr-Feier der Wiederbelebung des Klosters Stična (Sittich) befand sich unter den Ausstellungsstücken im *Slovenski verski muzej* (Slowenisches Religionsmuseum) auch eine Monstranz vom Jahre 1908 aus der Silber- und Goldschmiedewerkstatt "F. Harrach & Sohn" in München. Die Monstranz, die während des Zweiten Weltkriegs stark beschädigt wurde, wird heute nicht mehr eingesetzt. Im Klosterarchiv dagegen werden interessante Dokumente aufbewahrt, die sich auf die Monstranz beziehen: der Originalbrief des Silber- und Goldschmieds Rudolf Harrach aus München an den damaligen Abt von Stična Gerard Maier, der Originalentwurf der Monstranz mit allen Maßen und die Fotografie des Endprodukts. Diese Dokumentation ermöglicht ihre Rekonstruktion. Der Vergleich zwischen dem Gegenstand und seiner Archivadokumentation zeigt, daß die Monstranz reich verziert war. Das Gestell war mit vier Elfenbeinreliefs geschmückt, die Seitenflügel waren mit zwei Engeln versehen, im zentralen Teil der Attika befand sich die Figur Gottvaters. Vom einstigen Schmuck hat sich nur eine Kartusche erhalten, in der die Wappen des Zisterzienserordens und der Abtei Stična sowie die Elemente aus dem Wappen des damaligen Abtes von Stična Gerard Maier abgebildet sind. Auf der Innenseite des Gestells ist das Firmenschild von "F. Harrach & Sohn / München" erhalten, auf der Hinterseite befindet sich eine Widmung des Abtes Gerard Maier: "Ano Dmni. MCMVIII Gerardus II. Maier Abbas".

Die Monstranz ist ein Erzeugnis der bedeutenden Silber- und Goldschmiedewerkstatt der Familie Harrach in München, die auch die Königsschlösser Ludwigs II. von Bayern belieferte. Diese Tatsache ist keineswegs unbedeutend, wird uns dadurch doch mittelbar auch die Bedeutung und Stellung von Abt Gerard Maier und von Kloster Stična selbst verdeutlicht. Die Monstranz war für den Gottesdienst bestimmt, den die Mönche bei ihrer Rückkehr nach Stična 1898 nach 114 Jahren wieder aufgenommen haben.